

## „Spod Chocimia po koronę. Konferencja naukowa z okazji 350. rocznicy bitwy pod Chocimiem 10–11 listopada 1673 roku i elekcji Jana Sobieskiego 21 maja 1674 roku”, Warszawa, 14 listopada 2023 roku

14 listopada 2023 roku w Warszawie odbyła się konferencja pod tytułem „Spod Chocimia po koronę. Konferencja naukowa z okazji 350. rocznicy bitwy pod Chocimiem 10–11 listopada 1673 roku i elekcji Jana Sobieskiego 21 maja 1674 roku”, której organizatorem był Zamek Królewski w Warszawie. Konferencja ta stanowiła kontynuację poprzedniej, poświęconej czasom Michała Korybuta Wiśniowieckiego, która została zorganizowana dwa lata temu (zwycięstwo chocimskie uznaje się zarówno za zwieńczenie nieudanego panowania króla Michała, jak i początek nowej epoki)<sup>1</sup>. Listopadowa konferencja miała na celu upamiętnienie rocznicy bitwy pod Chocimiem z 1673 roku, która okazała się wstępem do elekcji Sobieskiego. Wprawdzie wydarzenie to, jak podkreślił doktor Zbigniew Hundert, nie zdecydowało o uzyskaniu przez hetmana korony, ale z pewnością było nie bez znaczenia w drodze do niej. Pracownicy Zamku Królewskiego, chcąc podkreślić wagę tej rocznicy, przygotowali wystawę składającą się z 18 dokumentów, medali i rycin związanych z bitwą chocimską oraz kampanią prowadzoną przez Rzeczpospolitą przeciwko Porcie Otomańskiej z lat 1672–1673. Konferencja składała się z czterech paneli, a przybyli goście mogli wysłuchać 12 referatów. Wydarzenie to zainaugurowali kustosz doktor Zbigniew Hundert oraz zastępca dyrektora do spraw nauk muzealnych i programowych Ziemowit Koźmiński.

Konferencję rozpoczął niezwykle interesujący panel na temat wojskowości. Prowadził go doktor habilitowany Leszek A. Wierzbicki, profesor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Pierwszym prelegentem był profesor Mirosław Nagielski, który zaprezentował referat zatytułowany „Sztuka dowódcza Jana Sobieskiego w trakcie kampanii chocimskiej 1673 roku”. Na wstępie historyk podkreślił, że talent militarny Jana Sobieskiego nie narodził się w 1673 roku; podczas bitwy chocimskiej pomogły mu wcześniejsze doświadczenia, zdobyte w latach 1649–1672. Autor referatu przedstawił przygotowania Rzeczypospolitej do wojny przeciwko Porcie Otomańskiej, wyjaśnił plany dowództwa polsko-litewskiego w przededniu kampanii chocimskiej oraz wymienił trudności, z jakimi mierzył się hetman w sytuacji przeciągającej się mobilizacji. Badacz określił również czynniki, które według Sobieskiego przemawiały za pośpiechem w działaniach wojennych, i te, które zadecydowały o powodzeniu

---

<sup>1</sup> Materiały z konferencji ukazały się drukiem. *Żył królem, umarł człowiekiem. Michał Korybut Wiśniowiecki i jego czasy 1669–1673*, red. Z. Hundert, P. Tyszka, Warszawa 2023.

bitwy, na przykład staranne rozpoznanie terenu. Konkluzją było stwierdzenie, że bitwa chocimska przyniosła wiele korzyści, ponieważ dzięki niej Rzeczpospolita miała okazję ponownie zaprezentować swoją potęgę po klęsce z 1672 roku, a wynik bitwy sprawił, że Sobieski stał się jednym z głównych kandydatów do korony.

Referat pod tytułem „Realizacja uchwały o zwiększeniu etatu wojska koronnego w 1673 roku na potrzeby kampanii chocimskiej” przedstawił doktor Zbigniew Hundert. Zaprezentował on słuchaczom szczegółowe założenia programu Sobieskiego. Wedle tej koncepcji Rzeczpospolita na potrzeby wojny z Portą mogła zmobilizować 30 000 żołnierzy w ramach armii zaciężnej oraz 30 000 poprzez wyprawy dymowe. Badacz skonfrontował te dane z możliwościami szlachty oraz szczegółowo określił, jak wyglądała kwestia zaciągów dymowych. Ponadto przedstawił stan wiedzy o etacie wojska, zawarty w skrypcie ad archiwum ustanowionym na sejmie 1673 roku. Historyk wyjaśnił, jak w 1673 roku było zorganizowane wojsko, oraz zaprezentował wykaz pułków. Wyszczególnił, ile z nich znajdowało się pod bezpośrednim zwierzchnictwem Sobieskiego, i wytłumaczył, jakie to miało znaczenie polityczne. Badacz pozytywnie ocenił działania Sobieskiego dotyczące organizacji wojska oraz pozyskiwania na nie funduszy. Podkreślił, że hetman potrafił sprawnie łączyć sprawy wojskowe z polityką.

Problem kryzysu dyscypliny wojskowej w latach 1673–1674 został poruszony przez doktora Jana Jerzego Sowę. Na wstępie zauważył on, że skala szkód poczynionych przez wojsko w 1673 roku nie była wcale większa niż w przypadku innych kampanii. W referacie najmocniej wybrzmiała kwestia postawy szlachty znajdującej się najbliżej działań wojennych wobec przechodu wojsk. Za przykład niech posłuży postulat Rusinów. Uważali oni, że jednostki, które nie wzięły udziału w bitwie przeciwko Porcie Otomańskiej, powinny zwrócić żołd albo przesłużyć kilka ćwierci służby za darmo. Szlachta w swoich postulatach odnosiła się do reasumpcji konstytucji z lat poprzednich, w których orientowała się dość dobrze. Autor referatu przedstawił przyczyny absencji żołnierzy oraz szczegółowo omówił część konstytucji z 1673 roku, która dotyczyła kwestii dezertorów. Konkludując, badacz podkreślił, że pomimo uchwał z 1673 roku oraz działań Trybunału Lubelskiego skargi na wojskowych pojawiały się jeszcze przed sejmem elekcyjnym z 1674 roku.

W dyskusji po zakończeniu pierwszego panelu porównano bitwy chocimskie z 1621 i 1673 roku. Ponadto zebrani zastanawiali się nad hipotetycznymi wydarzeniami, do których mogło dojść, gdyby król Michał Korybut Wiśniowiecki zmarł nieco później. Monarcha był bowiem zwolennikiem uchylenia się od bitwy, co mogło doprowadzić do pogorszenia sytuacji strategicznej Rzeczypospolitej.

Drugi panel poprowadził doktor habilitowany Jarosław Stolicki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktor habilitowany Konrad Bobiatyński, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawił referat pod tytułem „Diariusz Jana Antoniego Chrapowickiego jako źródło do bitwy pod Chocimiem 1673 roku i elekcji Jana Sobieskiego w 1674 roku”. Podkreślił, że Chrapowicki od 1673 roku przebywał na Litwie, więc znajdował się z dala od działań wojennych, dlatego też jego zapiski mają charakter wtórny. Niemniej jednak są one cennym źródłem, ponieważ zawierają listy, które wysyłali do senatora z terenu działań wojennych hetman litewski Michał

Kazimierz Pac oraz Jan i Krzysztof Chrapowiccy. Źródło to jest ważne, gdyż korespondencja nie zachowała się w oryginale, znamy ją tylko z diariusza. Wspomniane listy informowały o dyplomatycznych przygotowaniach do działań wojennych oraz o koncentracji wojsk, ich stanie, liczebności i działaniach operacyjnych. Historyk wyraźnie podkreślił, że przedstawione przez senatora w diariuszu informacje wzajemnie się wykluczały, a bardziej precyzyjne dane pojawiły się dopiero pod koniec sierpnia 1673 roku. Przebieg bitwy senator przedstawił dość lakonicznie, od syna otrzymał jedynie wiadomości o szybkim zdobyciu obozu i pokonaniu wroga w przeciągu dwóch godzin. Z drugiej części referatu słuchacze mogli się dowiedzieć o istotnej roli senatora w czasie bezkrólestwa 1673–1674.

Problem dotyczący przygotowania do kampanii chocimskiej i elekcji z 1674 roku w uchwałach sejmików lubelskich zaprezentował doktor habilitowany Leszek A. Wierzbiński, profesor UMCS. We wstępie odpowiedział na pytanie, jaki był stosunek szlachty do ustaleń sejmu pacyfikacyjnego z 1673 roku, szczególnie w zakresie zwiększenia liczby wojsk i ich finansowania. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że szlachta lubelska opieszale podchodziła do wypłaty podatków, na które zgodziła się na sejmiku relacyjnym 28 kwietnia. Obiecane pieniądze udało się zebrać dopiero w październiku. Echa kampanii chocimskiej znalazły swój wyraz w zapisach instrukcji, które historyk szczególnie uwypuklił. Referent podkreślił, że po śmierci króla Lublinianie nie zdecydowali się na pospolite ruszenie elekcyjne, lecz na dobrowolne uczestnictwo w wyborze króla. Z wystąpienia słuchacze dowiedzieli się także, ile procent szlachty z województwa lubelskiego opowiedziało się za wyborem Jana Sobieskiego na króla Rzeczypospolitej.

Referat zatytułowany „Elekcja Jana Sobieskiego w świetle raportów dyplomatów francuskich. Ludzie – społeczeństwo – pieniądze” zaprezentował doktor habilitowany Mariusz Sawicki, profesor Uniwersytetu Opolskiego. Jego wystąpienie koncentrowało się wokół działalności biskupa Marsylii Toussainta de Forbin Jansona w Rzeczypospolitej. Historyk przedstawił działania, jakie podejmował wysłannik Francji, by pozyskać głównych graczy politycznych w państwie polsko-litewskim, którzy z kolei mieli przekonać szlachtę do oddania głosu na księcia neuburskiego, a później na Jana Sobieskiego. Ciekawym fragmentem relacji de Forbin Jansona jest jego rozmowa z Sobieskim i Marią Kazimierą, podczas której biskup przekazał im informacje na temat zamiarów Ludwika XIV. Następnie badacz szczegółowo omówił moment dziejowy, kiedy to Francja zdecydowała się poprzeć kandydaturę hetmana. Biskup w relacji podkreślał również brak zdecydowania Sobieskiego wobec przyjęcia korony oraz konsekwencje, jakie z tej chwiejności mogły wyniknąć. Podsumowując, historyk stwierdził, że rola de Forbin Jansona w ostatnich dniach elekcji została wyolbrzymiona, z relacji biskupa wynikało, że to dzięki niemu hetman zdecydował się sięgnąć po koronę.

Podczas dyskusji po drugim panelu rozważano kwestię miejsca przechowywania dokumentów, na których opierał się trzeci prelegent. Zastanawiano się również nad tym, w jakiej monecie były wypłacane pieniądze dla najważniejszych osobistości państwa polsko-litewskiego przez Króla Słońce. Rozważano także problem czteromiesięcznej zwłoki Francji – od śmierci króla do otrzymania instrukcji dla biskupa

Marsylii dotyczących działań dyplomatycznych, mających na celu wybór odpowiadającego Francji kandydata na króla Rzeczypospolitej.

Trzeci panel poprowadził doktor habilitowany Konrad Bobiatyński, profesor UW. Pierwszy wykład w jego ramach, pod tytułem „Jan Sobieski – dobry »Francuz« na polskim tronie?», przedstawiła profesor Aleksandra Skrzypietz. Rozpoczęła wystąpienie od omówienia relacji Sobieskiego z Francją, tutaj szczególne znaczenie miała podróż zagraniczna przyszłego króla. Badaczka skoncentrowała się na kwestii współpracy Sobieskiego z Francją w czasie panowania Jana Kazimierza Wazy i ewentualnych korzyści z niej wynikających, które przyszedł król dostrzeżeć dla państwa. Prelegentka założyła hipotetycznie, że jego lojalność wobec Ludwiki Marii mogła również wynikać z potencjalnych korzyści majątkowych. Następnie historyczka podkreśliła znaczenie traktatu jaworowskiego oraz wzajemne korzyści, jakie miały czerpać Francja i Rzeczpospolita, a następnie omówiła wydarzenia z roku 1678, to jest podpisanie pokoju w Nijmegen, kiedy to stosunki między państwami się rozluźniły. Badaczka rozpatrywała także kwestię postrzegania Marii Kazimiery przez francuskich dyplomatów oraz jej wpływu na politykę Jana III.

Drugą prelegentką była Aleksandra Kwaśniewska, która wystąpiła z referatem „Stosunek Prus Królewskich wobec elekcji Jana Sobieskiego”. Badaczka rozpoczęła od podkreślenia pozytywnego stosunku Prusaków do Sobieskiego podczas wydarzeń z 1673 roku. Zauważyła, że posłowie z Prus bardziej niż wojną z Portą zainteresowani byli relacjami z elektorem brandenburskim, a do wypłat podatków podchodzili z dużą opieszałością. Prelegentka zwróciła także uwagę na uznanie, jakie zyskał w północnej części Rzeczypospolitej kandydat na tron państwa polsko-litewskiego Jan Sobieski, owiany sławą bohatera spod Chocimia. Podkreśliła jednak, że popularnością w Prusach cieszył się również Karol Lotaryński.

Referat zatytułowany „Uwagi o polityce bałtyckiej Jana Sobieskiego” zaprezentował doktor habilitowany Jarosław Stolicki, profesor UJ. We wstępie przedstawił, jak polityka bałtycka była postrzegana w historiografii. Podkreślił, że wybór Sobieskiego na króla został w Brandenburgii oceniony negatywnie, co skłoniło elektora do przyłączenia się do koalicji antyfrancuskiej. Stwierdził, że najważniejszym jej celem, z punktu widzenia Rzeczypospolitej, było pozbawienie elektora władzy w Prusach Książęcych, a na zakończenie podał w wątpliwość tezę, że sukces polityki bałtyckiej mógł doprowadzić do korzystnych zmian wewnętrznych w państwie polsko-litewskim. Ważne wnioski koncentrowały się wokół stwierdzenia, że w polityka bałtycka stanowiła dla Sobieskiego szansę na aktywne prowadzenie polityki na arenie międzynarodowej.

Polityka bałtycka króla zaciekawała obecnych, podczas dyskusji nadal pozostano przy tej tematyce, rozważano między innymi kwestię celów tej polityki, zastanawiano się także nad szansą powodzenia współpracy Rzeczypospolitej ze Szwecją.

Ostatni panel poprowadziła profesor Aleksandra Skrzypietz. W jego ramach referat pod tytułem „»Wychowaniec prawy Marsa srogiego«. Heroizacja Jana Sobieskiego w twórczości wierszowanej powstałej po bitwie chocimskiej” przedstawił profesor Roman Krzywy. W omawianym okresie pojawiło się dużo krótkich utworów, jednak ważniejsza od ich wartości literackiej była dostępność (ukazały się one

bowiem przed elekcją). Badacz zaprezentował trzy druki ulotne z pieśniami nowinarnskimi, inne utwory anonimowych autorów, braci Leszczyńskich, Daniela Kałaja, Zbigniewa Morsztyna, Stefana Jana Ślizinia i Mateusza Kulikowskiego. Myślą przewodnią w tych utworach było przedstawienie Sobieskiego jako dzielnego hetmana, zwycięzcy spod Chocimia.

Referat pod tytułem „Bitwa o Chocim w propagandzie dworskiej i opozycyjnej w pierwszych latach rządów Jana III Sobieskiego” przedstawiła doktor Anna Czarnecka. Na wstępie podkreśliła, że wiktoria chocimska stała się elementem propagandy, zarówno polskiej, i jak zagranicznej, przyczyniając się do zdobycia i utrwalenia władzy przez Jana III Sobieskiego. Historyczka zwróciła uwagę na metody agitacji (gazety, medale, grafiki), w których treści sugerowano, że hetman byłby najlepszym kandydatem na króla. Badaczka zaprezentowała także dzieła powstające w środowisku wrogim Sobieskiemu, prezentujące bitwę pod Chocimiem z pominięciem hetmana. Na zakończenie przedstawiła pisma polityczne pojawiające się po wyborze Jana Sobieskiego na króla, które powstawały zarówno w środowisku dworskim, jak i malkontenckim.

Ostatnim prelegentem był Patryk Jadczyk, który zaprezentował referat pod tytułem „Echa wiktoria chocimskiej w programach oprawy artystycznej dwóch entrat Jana III Sobieskiego, krakowskiej (koronacyjnej) w 1676 oraz gdańskiej w 1677 roku”. Omówione przedstawienia koncentrowały się wokół zagadnień dotyczących między innymi zwycięstwa chocimskiego, któremu mieli przyświecać rzymscy bogowie i herosi. Sobieski został w nich zaprezentowany jako kontynuator dzieła swoich przodków i jako dzielny bohater służący ojczyźnie. Przedstawienia artystyczne podkreślały również pomyślną elekcję, która wynikać miała z woli boskiej. W drugiej części referatu historyk wspominał, jak Gdańsk uczcił króla, a przy okazji podkreślił znaczenie wybitego tam medalu z okazji wiktoria chocimskiej oraz łuków triumfalnych z 1677 roku traktujących Jana Sobieskiego jako fundatora pokoju.

Referaty przedstawione podczas konferencji, dotyczące wojskowości, dyplomacji, postaw szlachty wobec najważniejszych problemów bezkrólestwa, polityki prowadzonej przez króla Jana Sobieskiego oraz zagadnień związanych z propagandą oraz sztuką, przyczyniły się do pogłębienia wiedzy na temat bitwy pod Chocimiem, elekcji Jana Sobieskiego i jego panowania. Ponadto podczas konferencji skonfrontowano różne opinie, które wzbogaciły stan wiedzy o epoce (zwłaszcza w latach 1673–1675). Można mieć nadzieję, że zwycięstwo chocimskie mocniej zapisze się w powszechnej pamięci Polaków.

**Aleksandra Kwaśniewska**  <https://orcid.org/0000-0001-8160-564X>

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

✉ Adres do korespondencji: [aleksandra.kwasniewska@doctoral.uj.edu.pl](mailto:aleksandra.kwasniewska@doctoral.uj.edu.pl)